

РАДОЊА ВЕШОВИЋ

О ЖИВОТУ И ДЈЕЛУ ПЕРА ПОЧЕКА

Необичан је ток живота и стварања Пера Почека, али и сличан биографијама мнозине црногорских сликара, и не само сликара. Као у каквој бајци с рђавим завршетком: колико га је на почетку срећа послужила, толико су му се на крају тешкоће испријечиле, и све до данас онемогућавале да се његово сликарство нађе пред очима оних којима га је посветио. Убијеђен у вриједност свога рада говорио је у шали: „Причекаћу ја, није мени узалуд презиме Почек“.

Још сва у мозаику личне преписке, приказа и чланака у страниј и црногорској штампи и у памћењу савременика, Почекова биографија још чека и тражи свога аутора. И његова многобројна уља и оловке, подијељени тематски на црногорске и италијанске мотиве, расути од Рима до Цетиња и Београда (већином у приватном власништву), чекају на једну велику ретроспективу, на систематизацију, на проучавање и сигурнију, у методу, историјско-естетску анализу и оцјену, на мјесто које том дјелу одавно припада.

Рођен је 1878. године у цетињској трговачкој породици, у једном за Црну Гору преломном раздобљу — при крају црногорско-турских ратова 1876—1878. године — то јест, након побједе на Вучјем Долу, Фундини и Тријепчу, послије „девет крвавих дана“ — окршаја са Сулејман-пашиним трупама од Никшића до Спужа. Рођен је управо у години Берлинског конгреса на ком је Црна Гора дефинитивно призната од стране европских сила као независна држава, а њена територија двоструко увећана.

Са послјератним оживљавањем трговине, заната, трговачких и дипломатских веза Књажевине са готово свим земљама свијета, са „првим ластама“ шпекулација и продирања иностраног капитала, почиње класна подјела црногорског друштва и политичка борба између грађанства, интелигенције и сеоске сиротиње и дворско-династичког слоја преко кога је књаз Никола

наставио своју аутократску владавину. С порастом броја главара-велепосједника, којима је књаз додијелио земљу одбјеглих Турака, увећавао се број беземљаша и наполичара, економска и политичка емиграција, а тиме и опозиција књажевом апсолутизму. Посљедица тих послеријатних превирања можда је и банкротство Перовог оца у трговини, које је било одлучујуће у животу, „сина Илије Мићунова и мајке Горде, сестре онда јако уважаваног попа Филипа Иванишевића“.

„Прво доба своје младости“, пише Почек Милутину Пламенићу, „проведо’ као свако балавче Цетињско — у игри, а нешто у школи, сав жељан школовања. Али несрећни отац пропаде у трговини, те нас четворо луде ћеце морадосмо тражити зараду. И тако уђосмо у двор. А наше богато имање прође на инканат за платити изроб. И тако остадосмо: часно, али на улици без ручка. Захвалити тој нашој несрећи познадоше нас и присвојише као своје омиљене у Старом двору гдје смо поодрасли.“

Том дјечаку, — који се наслушао прича о владици Раду од оних који су га добро знали, међу које Перо убраја и свога оца, — притиче у помоћ случај. Према једном свједочењу, књегинја Јелена вибела га је како код оваца, под Шпадијерским врхом, довршава пртеж животиње, и позвала га у двор.

„Мислим да онда није било пјесме“, каже сликар у једном писму, „коју не знавах издекламовати, а манит за сликањем. Кад вибах који да црта, дотрчим да гледам и да питам: како то, како ово? Књегинја Јелена, тек што се бјеше вратила из Русије са свога школовања, храбри ме и даје ми свакодневно богати прибор да продужим своје цртање и да, кад то израдим, донесем у салон за показати јој и чути њене прве коректуре.“

Тек тада, пред изгледима трајнијег мира, црногорски двор шаље у свијет прве младиће на умјетничке школе. Тако је и двадесетогодишњи Перо Почек — преко Трста, Венеције и Фиренце — стигао у Напуљ где је као питомац краљице Маргарете примљен на тамошњу, онда познату, ликовну академију.

Пријемних испита сликар се сјећао касније као „дрхтање од стрћа“:

„Прву палету морали су ми спремити другови, а ја још није сам знао како се зову боје... Шести дан рада, ево долази Морели, а сва школа са поклоном... Он даје знак да се сједи и ради у миру. Не чује се ни мушице, а ја дрхтим од стрћа његова суда, који ако ми не буде повољан — или да се убијем или да се губим по свијету и Америци без стрва. Он је застао и почео да коригује са моје стране, двојица њих били су срећом прије мене. Првome је казао — да по раду није за препоруку, те је боље да иде из школе, јер није за умјетност, а мени прозница до лудила. Са другим ћакom — скоро исто: да нема воље за сликање. Сад је сию на моје мјесто, и пошто ме добро осмотрио, гледа модел и упира очи у рад, па ће најзад рећи:

Дуже је да Ви радите са бојама?

Маестро, мој први рад.

Није могуће?

Толика је истина да још не знам како се зову боје, а палету су ми удесили — господа, моји другови.

Онда, добро. Веома лијепо. Па ћете сада забиљежити са ове стране датум и чувајте овај рад.“

Прве три године на академији Перо Почек марљиво вјежба цртање, студије главе и људског тијела, најчешће према гипсаним одливцима римских античких скулптура; упоредо — проучава најпознатија дјела италијанског сликарства, као и црногорску историју и фолклор. Прије преласка на класу познатих италијанских сликара реалиста — Морелија и Палићија, путовао је „краћи пречник Јевропе — од Јужне Италије па све до Норвешке“, о чему је објављивао путописе у „Гласу Црногорца“. На академији Почек се талентованошћу издваја од осталих студената, да његов професор Морели у њему види свог будућег наслѣдника, водећег педагога.

Послије завршених студија (1903. године) чини се да му је главна сликарска идеја била — „створити сцену нестајања Помпеја са три веће слике“, које је према Морелијевој жељи требало да оствари за живота свога професора. Али, у пракси, умјесто ове три слике настао је Почеков познати тематски циклус „Помпеји“. Ради њега је путовао по Сицилији, проучавао вулканологију, активност Етне и Стромболија, и при повратку се задржавао на Каприју да се усаврши у сликању приморских пејзажа.

На Каприју Почек се упознао с Максимом Горким и портретирао га је — у руском капуту, закопчаном до испод грла. То је и једини портрет Горког за који је он позирао (сада у посједу Почекових наслѣдника у Риму). Можда је то услиједило након пријатељског зачикавања од стране Горког. „Црногорче, (тако се Горки најчешће обраћао Почеку) видим да добро радиш пејзаже, а какав си на портретима?“ Говорећи о сусретима с Горким Почек је рекао — да никад у животу није видио благороднијих очију од његових. На Каприју с Почеком тада борави од њега млађи сликар, послан такође на школовање, син Војвођанина, црногорског министра просвјете, Војводе Сима — Боко Поповић, рођен у Бару. И Поповић је тада портретисао Горког и заједно с њим и са Почеком одлазио с рибарима на излете и у рибарење.

Прилика да учествује на изложби сликара балканских земаља (Црне Горе, Србије, Бугарске и Грчке), у Лондону 1907. године, враћа Почека на Цетиње да припреми радове. Стечена знања и сусрет са родним крајем чине своје. Чим је стигао на Цетиње, Почек путује у Улцињ, крстари по Ловћену, по Ријеци Црнојевића и око ње, по околини Цетиња, по Приморју, и ин-

тензивно слика. О успјеху балканске изложбе, на којој је Почек добио једно од највећих признања, он каже: „Кад су питали наши главни — како смо у Лондону? — Добро, захвалити сликама Пера Илијина, испред којих се гомила свијет да гледа“. Послије успјеха у Лондону ова изложба је исте године пренесена на Цетиње, гдје ју је у Биљарди, као прву црногорску сликарску изложбу, отворио књаз Никола — у дворани министарства војног.

Није познато колико је пута послије студија Почек посјећивао Црну Гору, али се чини да су му двије посјете — она пред изложбу у Лондону и она поводом изложбе на Цетињу — биле стваралачки најплодније. Сунцу и камену, устрепталим тоновима јесени по ловћенским падинама и по приморју, Почек даје снагу пјесничког доживљаја. Ту Почекова палета надраста све шаблоне академизма. У својим црногорским платнима — готово у оним с пејзажима и потретима, равним највишим дометима тадашњег европског сликарства — Почек се пробија ка својим бојама, ка новом, слободнијем, пленеристичком проседеу. Очеvidно, тада су настале и његове најбоље слике, па и монументално платно „Гусле“, за које су му данима стрпљиво позирали његови пријатељи Цетињани.

Том сликом, сликом сједника у кући Црногорца, рањеног у једном од бојева с Турцима — са дванаест ликова у живописној народној ношњи, Почек је на мотиву борбе за слободу дао пун замах свом дару и реалистичком ликовном поступку. О „Гуслима“, изложеним на Почековој самосталној изложби у Риму 1911. године, Адолфо Бинквини, италијански ликовни критичар, пише са одушевљењем, називајући их — сликом „највећом у тој сали, али не само по димензијама“. „Утјеха је за нас Италијане“, каже тај критичар, „што је учио на нашој умјетности овај млади сликар, који показује толико озбиљности у намјерама и толико срећне скромности у учењу“.

Као и композиција „Гусле“, вјероватно су тада настала и остала Почекова позната платна — „Улцињско поље“, „Пејзаж“ — с јабланом и с куповима кукуруза, „Млин Црнојевића“ — с црквом на Бипуру у позадини, „Капела на Ловћену“, „Унутрашњост старе капеле“ — проб Његошев прекривен црногорском заставом, „Црна греда“, „Поглед с Белведера“, „Бока Которска“, „Млини код Обода“, „Мост на Ријеци Црнојевића“, „Капела на Ловћену у олуји“ (сликајући је по олуји одболовао је упала плућа) „Ловачка кућа“ — уље на коме свјетлост продире кроз лишће, „Поглед на Ловћен с Буковице“, као и његова непосредна и полетна „Вршидба“. Та мања слика — са фигуром сељака који искрај коца у гумну гони коње — спада у Почекове изразито импресионистичке инспирације и поступке. Она је и почетак нове фазе којој ће сликар остати досљедан, а и свједочанство о првим утицајима импресионизма у Црној Гори.

Није на одмет напоменути да Пери Почек није почео на савским „празном простору“, већ да се имао на кога и на шта наставити. Он је у даљој претходници имао зоографе из шеснаестог и седамнаестог вијека, и оне касније, — Вучину Шћепановића, Василија Његуша, попа Страхињу, Андрију Ракочевића, Алексију Лазовића, Борба Митрофановића, Радула, даскала Димитрија, сликарске породице Димитријевића и Рафајловића, Трипа Кокољу и друге. А први почеци свјетовног, грађанског сликарства у Црној Гори припадају „гостујућим“ сликарима из иностранства и из других југословенских земаља.

Надахнути и покренути надчовјечанским подвигом Црногораца који воде оружану борбу против отоманског цина, према коме тада тактизирају европске велесиле, Црну Гору посјећују и њену борбу сликарски славе Анастас Јовановић, Теодор Валерио, Евжен Ронжа, Фердо Кикерец, Паја Јовановић, Јарослав Чермак, Влахо Буковац, као и онда познате политичке, књижевне и научне личности. Један од тих наших „извањаца“, кога је Почек у свом дјетињству могао на двору да запиткује о вјештинама цртања, могао је да буде и — преко двадесет година од њега старији — Влахо Буковац.

Наслањајући се у много чему на оно што су такозвани „извањци“ започели, рођен исте године кад је Чермак умро, Почек се креће даље, осавременује се и богати. Са првим успјесима као да се ослобађа и сликарева личност, ослобађа се, како сам каже, кроз „знојави рад и учење, без да пали тамњан икоме“. Умјесто дворских тема и личности, код њега доминирају црногорски и италијански пејзажи, портрети његових родитеља — „Горде“, „Илија“ и „Горде с унучадима и мачком“ и изванредни аутопортрети. Почеков стваралачки идеал је стварност. „То је Нико Станков Мартиновић, са гуњем. Мој кум“ — рекао је он објашњавајући један свој портрет. „Погледај га — узми бритву, повуци по платну и крв ће потећи!“

Однос Почеков из иностранства према ондашњих политичким збивањима у Црној Гори, према борбама између „клубаша“ и „праваша“, није познат, али је несумњиво да он све своје планове последице своје изложбе у Лондону везује за Цетиње. Међутим, на сликареву понуду упућену књазу — да се последице вјенчања у Риму, гдје га је чекала вјереница, Италијанка, за стално настани на Цетињу и да ту „она пјева и преводи, он да молује „Горски вијенац“, књаз је — према једном Почековом писму — одговорио оваквим савјетом: „Није могуће, Пери. Овдје би ти пропао код наших, који би те завели по каванама за испијати, картати се и водити политику. И тако би у тебе удавили сваку црту твоје данашње вриједности. Иди, куд можеш боље проживјети“.

Иако му је књаз истину говорио — на Цетињу су тада нисале кафане као печурке последице кише и много се пило и кар-

тало, то одбијање — за Почека од велике важности — могло је да има и другчије мотиве, па и мотив политичке опрезности. Јер човјек као Почек, већ годинама изложен утицају других средина, средина са већим грађанским слободама, могао је у тадашњим политичким приликама у Црној Гори прије постати књажев противник него присталица.

Биографски подаци о Перу Почеку послје тога су доста оскудни. Али се зна да је са супругом, као добровољац, учествовао у борбама око Скадра 1912. године, кад је његова Тина за бригу око рањеника одликована медаљом Црногорског Црвеног крста. Почекове везе с родним крајем своде се затим на дописивање с рођацима, на ријетке посјете пријатеља из завичаја и на сликање мотива из „Горског вијенца“, према коме је завршио тридесет седам слика. „Ја сам Цетињанин и Црногорац“, — говорио је он пријатељима, — „и желим да оне ствари које сам тамо оставио, висе око огњишта поред кога сам се родио!“ ... „Тако је душом пренесен у та доба и мјеста“, пише Почекова супруга Тина своме беверу Никју о сликаревом напору да продре у дубине Његошевог стиха „да се срди на свакога и на све што га подсећа на данашњи живот и околину“.

Животни ставови П. Почека назиру се кроз податке о познанству с Максимом Горким, о његовој жељи да се врати у Црну Гору, о одбијању понуде откупа његових слика од стране бивше Југославије за Народни музеј Београда, као и понуде да се стално пресели у Београд. Најзад, из података да је учествовао на изложбама београдског друштва сликара „Лада“ у Риму.

Нико Буровић, најстарији живи црногорски сликар, говорећи о свом развоју — интервју са Младеном Ломпаром, историчаром умјетности, (објављен у листу „Овдје“ — август—септембар 1977.) каже да га је на пут у Рим подстакла веза са Почеком, успостављена преко Перовога брата, тада судије у Подгорици, и свијест о „вриједности које му је пружало познанство с тако великим сликаром.“ И са тог пута, поред утисака из музеја и института лијепих умјетности, гдје га је Перо водио и „све му комотно и без журбе показивао“, Буровићу се — према том интервјуу — највише свидио боравак у Перовој кући, његово гостопримство.

Окружен амбијентом свога родног краја усред Рима, поред своје супруге која је, веле, говорила као каква рођена Цетињанка, Почек је провео своје посљедње године сликајући мотиве из „Горског вијенца“. У писму упућеном синовцу Павлу изразио је жељу да дође и да умре у свом старом крају. Питао је: Има ли куд да дође? ... Његова ужа породица успротивила се тој Перовој намјери, и Почек је 2. фебруара 1963. године умро у Риму, гдје је и сахрањен.

Обиљежавање стогодишњице Почекова рођења једна је од неопходних иницијатива наше Академије и прво је послједатно

јавно признање овоме црногорском умјетнику, чијим би се дјелом од неколико стотина слика — то се мирно може рећи — поносила свака култура у свијету. Напори културних чинилаца наше социјалистичке републике да се Почеково сликарство откупи, обједини, и, по жељи аутора, учини доступним народу, свели су се, на жалост, на неуспјеле покушаје. И тако Почеково дјело све до данас остаје неправедно запостављено, готово занемарено, а име, мада понекад у штампи епизодно помињано — полупознато.

Зато се овај јубилеј прилично разликује од сличних културних манифестација по томе што указујући на морални дуг према Почеку готово открива један изванредно значајан умјетнички опус у који је уграђено безмало шест деценија живота и рада, а у исто вријеме побуђује на корисна размишљања о односу према културном наслеђу и о култури уопште.

Овај јубилеј је такође и празник откривања величине црногорског сликарства при његовим првим корацима.

Без Почека, тог несумњиво најзначајнијег имена из генерације првих наших школованих ликовних стваралаца (у коју спадају: Шпиро и Мато — Бурановићи, Анастас и Шпиро — Боцарићи, Марко Греговић, Михаило Врбица, Илија Шобајић, Владимир Новосел, Марко Брежанин, вајар, — школованих од Петрограда, Москве и Одесе, до Солуна, Београда, Венеције, Напуља, Минхена, Беча и Париза), слика развоја наше ликовне умјетности била би непотпуна, лишена континуитета, а његов данашњи реноме са Петром Лубардом, Милом Милуновићем, Јованом Зоњићем, Милошем Вушковићем, Ристом Стијовићем и другима, готово метафизички.

Али то је већ друга тема и посао једне историје црногорске ликовне умјетности која је незамислива без Пера Почека.

Summary

ON PERO POČEK'S LIFE AND WORK

by Radonja Vešović

Pero Poček, born in 1878. at Cetinje, was educated in arts in Neapolis. In 1907. he returned to Montenegro temporarily to paint Montenegrin motives. Then, during the Balkan wars in 1912. he took part in the battles with his wife Tina near Skadar. He spent most of his time in Italy and died in Rome on February 2, 1963.

Poček was the first Montenegrin and one of the first Yugoslav impressionists. He painted mainly Montenegrin scenery as »The Chappel on the Lovćen mountain«, »Ulcinj valley«, »View from Belveder«, »The Chappel on the Lovćen in storm« etc.) and in Italy (well known series »Pompei«) than the portraits (his famous portrait of Maksim Gorki painted at Capri and the portraits of his parents) and the compositions of a larger size (»Gusle« and others). The series of his paintings depicting the motives of Njegoš's »Mountain garland« is valuable. He left behind a rich and versatile range of several hundreds of paintings.

Pero Poček successfully exhibited in London at the exhibition of the painters of the Balkan countries (1907) and at Cetinje; in Rome he had individual exhibitions or together with the painters of the Belgrade association »Lada« and exhibited in the country and abroad.